

יזל כטל

ראש השנה תשפ"ז שנה ה'

ברכה על עשיית שופר

בספר המכתם כ' בשם הראב"ד שאין מברכים על עשיית שופר לפי שמזכיר לו חרדת הדין. וצ"ב שהרי **לגרי"א** בשעת תקיעת שופר יש להיות בשמחה, וא"כ לשיטתו לכאוי' יצטרכו לברך על עשיית השופר, דאדרבא מזכיר לו שמחה.

אולם נראה דגם להגר"א לא יברכו, דבוודאי בשעת עשיה מיהא יש לו חרדת הדין, ומה שבשעת תקיעת שופר שמחים הוא משום שאז ממליכם את המלך, וכל זה הוא רק בעת התקיעה בפועל, ומחשבה זו היא רק בעת התקיעה למעשה. אולם בעת עשיית השופר הרי אינו ממליך את המלך, וכשעושה השופר עיקרו של השופר מזכיר לו את היום של ר"ה וכלל היום הוא חרדת הדין. וזה גם הגר"א יודה, ולכן לא יברך עליו.

ודומה למצה, שכתב שם בס' המכתם שעל מצה לא יברך בעשיה לפי שבאה בצער. והנה הרי המצה מזכירה את היצי"מ והחירות, ואפ"ה אמרי' שלא יברך. והטעם כהנ"ל, שהחירות הוא בשעת האכילה עצמה, אך מכיון שבעשיה יש צער לא יהי לזה החירות שבאה לאחמ"כ.

הדין על: א. בעלי החיים, ב. מלאכים, ג. שוטים

אי' במשנה ר"ה (טז, א) 'בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון'.

ויש לידע אימתי נידונין בעלי החיים, מי ימות ואימתי וכל דרכיהם ותהלוכם.

אולם בכלל יש לחקור אם יש דין על מינים אלו שאינם בנ"א. והנה לענין הגוים מצאנו שיש להם דין, וכמו דאי' **בר"ה** (ח, ב) שגם האומות נידונים, אלא שישראל נכנסים לדין תחילה. וכן תיקנו בתפילת מוסף [והמקור הוא **מהירי'** ר"ה (פ"א ה"ג)] 'ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום', והכוונה לכלל מדינות העולם. חזינו שיש דין על גוים.

ואם יש דין על גוים מדוע שלא יהי' דין על הבע"ח, הרי כבר מצאנו שהכלב נכבד יותר מהנכרי, וכמו שכתב רש"י **בפסחים** (כב, א) [אולם יש שגרסו שם 'נכבד שחר הכלב מן הנכרי']¹. ואם על נכרי יש דין, למה שלא יהיה דין על הבע"ח שנכבדים מהנכרי.

והנה לשון המשנה 'בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם'. והנה פס' זה לא שייך על בע"ח רק על נכרים, כי אי"א לדרוש ולחקור את הלב של הבע"ח משא"כ בגוי. נמצא שאף שכלב נכבד מן הגוי, מ"מ דין על גוי שייך טפי מכלב.

ובעצם הדין על הגוים, אפ"ל שאין דין פרטי על כל אחד אלא על הכלל, ולכן אומרים 'על המדינות בו יאמר' וכו', והיינו שהנידון הוא על כלל המדינה ולא על כל איש ואיש מהם.

השגחה פרטית על בע"ח

ולכאוי' יש לתלות הדבר [אם יש דין על הבע"ח], באם יש השגחה פרטית על בע"ח. דשי' **הרמב"ם** במו"נ (ח"ד פ"ז ד"ה והדעת ה', ופ"ח) **והחינוך** (מצ' קסט ומצ' תקמה) שאין השגחה פרטית על בע"ח, רק השגחה כללית על המין. אולם **הגר"א** בסד"צ ועוד כ' שיש השג"פ אף על בע"ח.

אולם נראה שתלוי הדבר בב' פ"י ברש"י. דאי' **בחולין** (סג, א) 'ר' יוחנן כי הוה חזי שלך, אמר משפטין תהום רבה, כי הוה חזי נמלה, אמר: צדקתך כהררי אל'. ופי' **רש"י** פ"י א' בשם רבו: שמשפט ה' אף בתהום רבה, שהקב"ה מזמן את השלך לשפוט ולעשות נקמתו בדגת הים להמית **המזומנים למות**. פ"י ב': שהכל קאי על המזומנות, שלנמלה הוא אומר "צדקתך כהררי אל" שמזומנותיה מזומנין לה בלא טורח, ועם מי שאתה נשפט אתה דנו עד תהום רבה כגון שלך שטורח לבקש שם מזומנותיו.

ולכאוי' נראה דב' הפ"י פליגי אם יש השגחה פרטית בבע"ח, דהפ"י הא' סבר שיש, ולכן פ"י שהקב"ה מזמן דגים מסויימים למות ועליהם נגזר כן במשפט. ואילו הפ"י הב' לא ס"ל כן, וסובר שההשגחה על מזומנותיהם, ולא דווקא על בע"ח מסוים אלא על כללם.

מהשתא נראה, שהנידון אם הבע"ח נידונים בר"ה לכאוי' תלוי בהנ"ל, שאם יש השג"פ בבע"ח גם יש עליהם דין, ואם אין עליהם השג"פ אין עליהם דין רק על כלל המין.

והנה בפ"י **הרוקח** על זכרונות פ"י מה שאומרים 'להפקד כל רוח ונפש' 'בין לחיה ובין לבהמה ובין לאדם יש להם רוח ונפש', ומשמע מדבריו שדנים כל יחידה של בע"ח שהרי יש לו רוח ונפש.

אולם הרמב"ם יסבור שלא דנים כל בע"ח, ולשיטתו במו"נ. וא"כ נצטרך לומר שמה שגם **הרמב"ם** מביא הנוסח הזה 'להפקד בו כל רוח ונפש' אצלו בסדר התפילה (בסוף סדר אהבה), אין הכוונה לכל בע"ח אלא לכל אדם.

בני אדם שוטים

ואפשר, שאף שבע"ח לא נידונים מ"מ בנ"א שוטים כן נידונים האם ליתן להם חיים, והם נכללים בכלל 'כל רוח ונפש' היינו כל מיני הבנ"א גם מי שאינו בר דעת, ואף שאין נידונים לפי מעשיהם דהם שוטים מ"מ סו"ס הם בכלל 'להפקד' – ליתן להם חיים.

אימתי המלאכים נידונים

והנה בפשטות מהפיוט שחיבר ר' אמנון 'ונתנה תוקף' משמע שהמלאכים נמי נידונים, וכמו שאומר הפייט 'ומלאכים יחפזון' וכו'. אלא שצ"ב מה שייך לדון מלאכים, וכי יש להם תורה ומצוות שיש לדון אם שמרו או לא.

אמנם זה אינו קושי' כ"כ דאפשר שדנים אם להמשיך את תפקידם, ולא תלוי במעשיהם. וכמו שדנים על פירות האילן [בעצרת] אף שהאילן לא בר מצוה ועבירה.

ואפשר לומר שהכוונה ב'מלאכים יחפזון' הוא לא על הדין שלהם עצמם. דהנה אי' **בב"ק** (ב, ב) הסוגיא דאדם אית ליה מזלא ובהמה לית לה מזלא, ובב"ק כ' רש"י ד'מזלא' היינו דעת, אולם **בשבת** (נג, ב) פ"י רש"י ש'מזלא' היינו מלאך ומליץ עליו.² **וביאור** הדבר ע"פ מה דאי' **בתענית** (יא, א) שלכל אדם יש ב' מלאכי השרת ההולכים עמו.

וממילא הנידון בר"ה הוא על בני אדם בלבד, אלא שמכיון שלכל אדם יש מלאכים ההולכים עמו ומצילים אותו דנים גם את המלאכים בכפוף לצרכי האדם, כלומר דנים את המלאכים ההולכים עם הבנ"א, והכל בסוף מתגלגל על נידון בני האדם. **ולפי"ז** בהמה דלית לה מזלא אין דנים אותה בר"ה, דאין לה מלאך.

ועפ"י זה יש לפרש שמה שהמלאכים יחפזון וחיל ורעדה וכו', לא מחמת הפחד על עצמם, אלא על מי שהם אחראים עליו, היינו המלאכים ההולכים עם האדם, ויראים על דינו של האדם שהם מופקדים עליו.

והנה אומרים בפיוט 'ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון, ויאמרו הנה יום הדין לפקוד על כל צבא מרום בדין, וכל באי עולם יעברון לפניך כבני מרון'. ומעתה הביאור הוא: 'ומלאכים יחפזון' כו' קאי על ההמשך 'וכל באי עולם יעברון לפניך כבני מרון', שלא נאמרו ב' דברים על המלאכים ועל בנ"א, אלא אחד הוא – שהמלאכים יחפזון על כך שפוקד את כל באי העולם [והפחד הוא של המלאכים מחמת שהם מופקדים על האדם].

וביאור זה מדויק [שהמלאכים מתפחדים על הבנ"א ולא על עצמם], שהרי בהמשך הפיוט מפרט ר' אמנון 'מי יחי' ומי ימות' וכו' הכל על מאורעות השייכות בבנ"א, ולא שייך שם כלום למלאכים. ונראה מזה שכל הפיוט קאי על מאורעות

¹ וכ"כ בס' כד הקמח (ערך השגחה ד"ה ומתוך) שההשגחה על מזומנותיהם הוא השגחה על כלל המין.

² וכמו שכתבנו קודם גבי בע"ח ושוטים.

³ נראה שבשבת בדווקא פ"י כן שכוונה מלאך, כי שם איירי מענין שמימות וזה תלוי בשמירה חזונית. אולם בב"ק פ"י דעת כי שם איירי על אדם ששומר עצמו שלא יזוק, וכשתלוי דבר זה באדם יש לפרשו שיש דעת באדם.

⁴ וכן מצאנו בברכות (ס, ב) שהנכנס לביהכ"ס אומר למלאכים המלווים אותו התכבדו מכובדים וכו'. ומצינו נמי בשבת (קטז, ב) שיש שני מלאכי השרת המלווין לו לאדם בשבוע מביהכ"ס בליל שבת, אולם משם אין ראוי שכל יום עמו דאפשר שרק בליל שבת הן עמו.

^א הובא גם בקובץ שיטות קמאי סוכה (מו, א).

^ב כן הוא בכתר ראש, וכבר כתב הספורנו (ויקרא כג, כד) וז"ל 'זכרון תרועת מלך בה יגילו במלכם כו', וראוי לנו לשמוח אז יותר על שהוא מלכנו שיטה כלפי חסד ויוזבה אותנו בשפטו אותנו.

^ג דגם להגר"א פשיטא שיום זה הוא יום מורא, וכד' הרמב"ם בביהמ"ש ר"ה (פ"ד מ"ז) 'שהם ימי תפלה והכנעה לפני ה' ויראה ממנו וניסה אליו', אלא שבשעת תקיעת שופר נקט הגר"א שההנהגה היא בשמחה, אך אכתי יום זה הוא יום של מורא.

^ד עד כדי כך מגיעים הדברי, שבקובץ בפסחים שם חקר לפי"ד רש"י אם יש איסור צע"י"ח בגוי, דשמא רק בבע"ח יש את האיסור ולא בגוי כי גוי פחות מבע"ח.

^ה והנה בירושלמי שביעית (פ"ט ה"א) הובא בתוס' ע"ז (טז, ב ד"ה דימוס) נראה שיש השג"פ על בע"ח. ועיי' בזה במאורי מגילה (כה, א) שביאר בזה את ד' הגמי שלכן לא יאמר על קן צפור יגיעו רחמיק, דאין השג"פ על בע"ח.

המתרגשות לבוא על בנ"א, ומה שבתחילה אמר 'ומלאכים יחפזון' הוא על אלו המלאכים הממונים על הבנ"א.

ש' הירושלמי בפחד המלאכים

א"י ביר' ר"ה (פ"א ה"ג) 'אמר' ב"ד היום ראש השנה הקדוש ברוך הוא אומר למלאכי השרת העמידו בימה, יעמדו סניגורין יעמדו קטיגורין, שאמרו בני היום ראש השנה. נמלכו ב"ד לעברה למחר הקדוש ברוך הוא אומר למלאכי השרת העבירו בימה, יעברו סניגורין יעברו קטיגורין, שנמלכו בני לעברה למחר.¹ **והנה** יש שלמדו שהמלאכים עצמם עומדים לדין ולכן אומר להם הקב"ה להעביר הבימה. אך להנ"ל י"ל דאינו כן, אלא הקב"ה דן את העולם עם המלאכים, או כדברינו שדן את המלאכים ההולכים עם הבנ"א, ואינו דין על המלאכים עצמם.

שינה בראש השנה שחל בשבת

הנה בכל ר"ה כ' **הרמ"א** (תקפ"ח ס"ב) שנהגו שלא לישן ביום ר"ה. וכ' **הט"ז** לפי דא"י ביר' מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזלי. ולפנינו ליתא ביר' ובמדרשים. ואמנם **המשנ"ב** מיקל באופנים מסויימים, אך יש להסתפק בשנה שחל בה ר"ה בשבת האם יכול לישן. דמצד אחד יש מצוה להתענג בשבת ולישן בה, ואם ר"ה חל בו ולא יישן לא יקיים מצוה זו. ומאידך סוף סוף אינו רוצה לישן כשמצדו יישן, וכל השנה תלויה ביום זה והאיך יתעלם ממה שיכול להרע מזלו.

ולכא"ו מכיון ששינה בשבת תענוג הוא מצוה מדברי קבלה, שנא' (ישעי' נח, יג) וקראת לשבת עונג, ואילו המנהג שלא לישן בר"ה אינו אלא מנהג ידחה המנהג מפני הדין ויישן.

והנה המשנ"ב (תקפ"ח סק"ט) כ' שאחר התקיעות התעורר המלאך, ולכא"ו בשבת שאין תקיעות לא התעורר המלאך. אולם נראה שמכיון שכ' שם שגם התפילות מעוררות את המלאך הטוב, וזה אכן יש גם בשבת, ושפיר אין לחשוש לישן.

אמנם יש לשאול הרי גם בר"ה יש עונג, וא"כ האיך אי' שלא לישן בר"ה הרי בזה מבטל את העונג.

אולם ר"ה אכן שונה מכל יו"ט כי הרי יש ש' שמתענים בר"ה ואף שהוא יו"ט (עי' סי' תקצ"ז), א"כ אפשר נמי שלא יישן אף שמתענה בזה, כי בר"ה אפי' צום הותר לחלק מהשי'.

ואף שיכול לצאת יד"ח עונג באכילה ושתייה ואינו חייב לישן, מ"מ אם אינו יושן הרי ליה צער וחמור טפי, ובוזה הרי כמבטל בידיים את העונג וגם הוא מצטער.

חידוש התור"ת

בתורה תמימה בקהלת (ח, טז הערה נז) כתב ש'דמך' פי' מיתה, ולכן כתב שאין נראה מה שתפסו האחרונים לדיק שאין נכון לישן ביום ראש השנה ממה שנאמר 'מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה', ופירשו ד'דמיך' שישן, ובאמת דמיך פירושו מיתה, והפי' דמי שמת בראש השנה סימן הוא שהורע מזליה עד קצו שנדון לאלתר.

לדבריו 'מאן דדמיך' כו' אין זו הלכה אלא קביעת מציאות, שמי שמת בר"ה הוא מחמת שמת מזלו וממילא מת.

ולפי דבריו אין כל איסור לישן בר"ה, דמימרא זו מאן דדמיך בריש שתא וכו' קאי על מי שמת.

עצה לצאת ידי כולם

והנה יש אפשרות לקיים שניהם, גם לא לישן בר"ה וגם לקיים מנוחה בשבת זו שחל בה ר"ה.

ע"פ מה שיש **לחקור** מה הגדר ב'מנוחה' שבת, האם הכוונה שינה או מנוחה בלא טורח ועמל. והיינו שיש לחקור אם המנוחה היא כמו שהקב"ה כביכול נח והוא בטל ממלאכתו, וה"נ מוטל עלינו לנהוג כן ולשבות ממלאכה, וכשהוא במנוחה שפיר מתקיים זה. או"ד שגדר המנוחה הוא לעונג, וא"כ בעינן שינה ממש, דתכלית מנוחה הוא שינה ולא רק ביטול מלאכה. דאין עונג כ"כ בשביתה מלאכה, ובוודאי ליקרא עונג הוא שינה.²

ובאמת עונג הוא לישן, וכמו שנפסק **ברמ"א** (רצ, א) 'ואם רגיל בשינת צהרים אל יבטלנו, כי עונג הוא לו'. וכמו שכתב **בילקוט הראובני** (פ"ו ואתחנן) שינה בשבת תענוג, וכן בפיוט מה ידיות

אומרים 'והשינה משוכחת' [וזהו ההמשך 'כדת נפש משיבת', כי השינה משיבה נפשו של אדם].

והנה ביר' [הובא במאירי שבת (ק"ח, ב)] אי' 'במה מענגו, מר אמר בשינה ומר אמר בתלמוד תורה, ולא פליגי כאן בתלמיד כאן בבעל הבית'. ואף שירושלמי זה אינו לפנינו, יש לציין שיש משמעות **ביר' מעשרות (פ"ב ה"ב)** ששינה בשבת עונג הוא, דאי' שם 'בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום', דביום השבת מכין מקום שינה יותר מבחול.

ויש להק' מדוע לא אמר היר' [המובא במאירי] מענגו באוכל, ומשמע שהכוונה לעונג של שינה, ובוזה אומר שיש שמענגו בת"ת, וצ"ב כשמענגו בת"ת האיך מתקיים המנוחה הרי לא נח. ועל כרחך שלמד שהמנוחה אינה שינה דווקא אלא נוחותא לגוף, וכהצד שהמנוחה היא כנגד זה ששבת הקב"ה ממלאכה, ולכן אף אם לא ישן אלא נח די בזה, ולכן מי שהעונג לו הוא ת"ת שפיר הוי מנוחה לו, כי זה הנוחות שלו.

מעתה, ר"ה שחל בשבת שפיר יוכל לקיים מנוחתו בת"ת, וגם אם רוצה להניח גופו יוכל לנוח במיטה בלא לישן, ובכך ירוויח גם שלא ישן בר"ה [דעיקר הקפידא על שינה בו], וגם גופו נח והוי עונג לו.

עונג הוא לו לא לישן

והנה אי' בשו"ע (רפח ס"ד) שתענית חלום מתענים בשבת, דעונג הוא לו, והנה י"ל גם בר"ה שחל בשבת שמכיון שרוצה בהתעוררות והטבת מזלו הוי עונג לו לא לישן.

אמנם הא גופא יש לדון, דמכיון שיש לו ספק בדבר [האם יישן בשבת זו או שלא יישן ככל השנים שאינו יושן] א"כ הספק עצמו גורם שלא יהיה לו הנאה מהשינה, שהרי אם יישן אולי מזלו יישן, ואם יהיה ער אולי מבטל מצות עונג שבת בשינה. וספק זה גופא [המונע ממנו לפשוט הספק ולישן] גורם לו צער.

תשובה – מעשה בתלמידי ר"י החסיד

בסמ"ק (ס"ג ג) הביא מעשה, וז"ל 'וראיה מרבינו יהודה חסיד שהזהיר לתלמידיו שלא לילך לחופה מפני לסטים שבדרך והלכו ובטחו במה שידעו להזכיר את השם הלכו והזכירו ונצולו בחזרה אמר להם אבדתם העולם הבא אם לא תשובו בלא שום הזכרת השם ותמסרו נפשכם להריג' והלכו ונהרגו'.

וצ"ב מדוע הורה להם לילך למות.

והנה יש נידון אם מותר למות כשעושה זאת בשביל תשובה, עי' **שו"ת מהרי"ו** (סי' קיד) **ושבות יעקב** (ח"ב סי' קיא), וראה **בדעת זקנים** פר' נח (בראשית ט, ה).

ואמנם כל זה הוא כאשר הוא בעצמו רוצה לעשות למות בתשובה, אולם במעשה הנ"ל הרי אחר הורה להם למות, וכי מהיכן בא היתר זה.

ואולי לא היה זה הוראה אלא נתינת עצה טובה להתכפר עי"ז. אלא שהא גופא צ"ב וכי לא מהני תשובה לזה, ומדוע נתן להם עצה זו.

ונראה, דמכיון שסבר שלא היה להם להזכיר השם, כי היה להם ברירה אחרת שלא לילך לחופה, ממילא הם נשתמשו בשם הקודש שלא כדין והוי חילול השם. ועל חילול השם הא אי' **ביומא** (פו, א) דאין לו כפרה רק במיתה, ולכן הציע להם למות דזה הכפרה על חילול השם.

אלא דלפי **רבינו יונה** בשע"ת (שע"ד או' טז) שיש כפרה על חילול השם ע"י התורה שיהיה 'הגיונו תמיד בתורה ויגיעתו בה', א"כ מדוע לא הציע להם ר"י החסיד ללמוד תורה בהגיון תמיד ויגיעה רבה אשר בזה יתכפר עוונן חילול ה'.

ואפשר שהוא חלק על רבינו יונה בזה, וז"ל שלא מהני כפרה על חילול ה', ורק מיתה מכפרת לזה, ולכן שלחם בידיעה שמא ימותו וכמו שכך אכן היה.

והנה מה שאמר להם שאיבדו את העוה"ב, אפשר המקור הוא ממה דאי' **בסנהדרין** (צ, א) שההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעוה"ב.

לע"נ הרמ"ג רבי מרדכי ב"ר חיים זצ"ל ומרת פריידא גיטל ב"ר חיים עזרא ע"ה רינהולד

מרת גילה זלבה ב"ר מרדכי ע"ה

לע"נ הרמ"ג רבי יוסף שלמה ליסיצין זצ"ל

מייל: C8460331@gmail.com

¹ ויש להק' לפי"ז (דמנוחה הוי שינה), אי"כ מה כוונת הכתוב "למען ינוח שורך וחמורך" וכי התורה הקפידה שתשור וחמור יישנו בשבת. אולם נראה הכוונה לכל אחד לפי מה שהוא, באדם יש דין עונג וחמור הוא בשינה, אולם בשור וחמור אין דין עונג אלא רק שביתה והשביתה היא במנוחה מעבודתו.

² ובבבלי ר"ה (ח, ב) אי' נמי שאין ב"ד של מעלה דנים עד שבי"ד של מטה יקדשו את החודש, אולם לא מובא שם ענין המלאכים כמו שמבין ביר'.

³ ויש להעיר, שאף שאין תקיעות מ"מ זכרון תרועה יש, ומצאנו שהמשנ"ב (תקפ"א סק"ד), ובשע"ת אות לה) החשיב זאת כעין תקיעות, שכתב שאין לתקוע בערב ר"ה שחל בשבת, ואף שבשבת לא תוקעים מ"מ אומרים בו זכרון תרועה והוי כתקיעה.

⁴ ולכא"ו הוא מחי המג"א והא"יר (סי' קפח) אם יש עונג ברי"ה. ולענין שמחה ברי"ה, כי השאג"א (סי' קא קב) שיש בו דין שמחה.